

Алла Михайлівна Богуш,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Національної академії педагогічних наук України,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ РОДИН АТО ТА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті подано характеристику військового конфлікту в Донбаському регіоні, спричиненого Росією, що призвело до появи категорії дітей із родини АТО (Антитерористична операція) та ВПО (Внутрішньо переміщені особи); здійснено обстеження виховання і розвитку дітей дошкільного віку з означених родин, які виховуються в загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах у різних областях України. Виявлено позитивні і негативні (тривожні) риси та прояви поведінки в обстежених дітей. Серед позитивних рис переважає патріотизм, серед тривожних – страх, необхідність переселення, розлука з близькими та їх поранення, ночівля в бомбосховищах. Обґрунтовано необхідність розробити концепції патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: АТО, ВПО, діти дошкільного віку, ДНЗ, військовий конфлікт, переселенці, негативні, позитивні риси, тривожність, страх, патріотичне виховання, В. Сухомлинський, патріотизм.

Несподівано і неочікувано Україна як самостійна держава в пострадянському просторі опинилася в зоні серйозного військового конфлікту пов'язаного з агресією Росії: анексія Криму, окупація Донбасу, цілодобове застосування зброї, що призвело до руйнування цивільних будівель, помешкань населення, дошкільних закладів, шкіл, лікарень, тощо; спричинило масове переміщення сімей із зони АТО в різні області України разом з дітьми. В суспільно-педагогічному обігу з'явилася нова термінологія: АТО, переселенці, військовий конфлікт, внутрішньо переміщені особи.

Внутрішньо переміщеними особами вважаються особи або групи осіб, які були змушені покинути або залишити свої будинки або місця звичайного проживання, зокрема, в результаті або задля уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетинали визнаних міжнародною спільнотою державних кордонів. На рівні ООН діє інститут Спеціального доповідача ООН з прав внутрішнього переміщення осіб. В Україні прийнятий закон України від 22.11.2014 № 4490а-1 «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає, що внутрішньо переміщеними особами вважають громадян України, які постійно проживають на території України, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного

характеру [7, с. 11]. За останні роки (2014-2016 рр.) в Україні проведено низку досліджень щодо соціологічної та психолого-педагогічної роботи із сім'ями військових АТО та родин переміщених осіб, у яких є діти здебільшого шкільного віку: В. Андрєєнкова, О. Бочкар, О. Виходцева, Л. Журомська, О. Зеленська, О. Калашник, Л. Ковальчук, К. Левченко, Н. Марута, В. Панок, Т. Проскуріна та ін. Водночас відсутні дослідження особливостей психічного розвитку та поведінки дітей з родин АТО та переміщених осіб дошкільного віку.

Метою статті є вивчення: а) загальних тенденцій розвитку та виховання дітей дошкільного віку з родин АТО та внутрішньо переміщених осіб, які перебувають в загальноосвітніх ДНЗ; б) стан патріотичного виховання таких дітей.

Обстеження здійснювалося за питальником, розробленим докторами психологічних (В. У. Кузьменко) та педагогічних (І. О. Луценко) наук. Серед запитань були такі: які саме психотравматичні події пережила дитина:

- а) з родин учасників АТО та ВПО?
- б) які специфічні особливості розвитку та проявів поведінки притаманні дошкільникам з родин АТО та ВПО?
- в) які спільні особливості розвитку та проявів поведінки притаманні дітям з родин військовослужбовців зони АТО та ВПО?

Було обстежено 265 дітей з Рівненської, 75 – з Миколаївської, 57 дітей з Одеської області. Всього було обстежено 387 дітей дошкільного віку.

Проаналізуємо одержані результати за першим запитанням (див.табл.1)

Таблиця 1

Психотравматичні події, які пережили діти (%)							
	Смерть близьких	Розлука з близькими	Поранення близьких	Переселення	Ночівля у бомбосховищах	Вибухи	Інше
З родини учасників АТО	24	92	16	-	-	-	-
З родини ВПО	8	16	26	100	84	80	-

Як засвідчує таблиця, 24 % дітей з родин учасників АТО та 8 % – з родин ВПО втратили близьких їм людей (батька, брата, сестру, дідуся, бабусю). Розлуку з близькими членами сім'ї пережили майже всі діти з родин учасників АТО і тільки 8 % з родин ВПО; поранення близьких було виявлено в 16 % родин учасників АТО і 26 % – ВПО. З'ясувалося, що 84 % дітей ВПО пережили ночівлі в бомбосховищах та 80 % - вибухи.

Щодо другого запитання з'ясувалося, що серед тривожних (негативних) особливостей розвитку дітей та їхньої поведінки було виявлено такі: страхи (15 % родин АТО і 100 % – з ВПО), замкненість (20 % – з родин АТО, 44 % – із ВПО), агресивність (18 % – з родин АТО, 28 % – із ВПО), поганий настрій (58 % дітей з родин АТО і 48 % – ВПО) та інші прояви.

Серед позитивних рис на першому місці за рейтингом виявилися прояви патріотизму в дітей з родин АТО (98 %) та ВПО (87 %), турботливість про членів своєї сім'ї з родин АТО (96 %), із ВПО (80 %); відповідальність дітей з родин АТО (62 %), з родин ВПО (32 %) та інші прояви поведінки.

Аналіз умов перебування дітей у ДНЗ обстежених регіонів засвідчив здебільшого позитивні результати.

Виявлено, що в ДНЗ створюють комфортні умови для навчання і виховання дітей із родин учасників АТО і ВПО. Діти разом із вихователями виготовляють для учасників АТО малюнки до свят, ангелів-оберегів, іграшки-талісмани, пишуть їм листи підтримки з висловлюванням своєї любові і віри в перемогу, надсилають хусточки-вишиванки тощо. Дітей з родин АТО і ВПО в ДНЗ залучають до національних свят (День Гімна, День Прапора, День (тиждень) вишиванок тощо).

В обстежених сім'ях учасників АТО і переселенців за порадою психологів і вихователів створюються теплі сімейні стосунки й особливі прояви любові до дітей тілесними контактами (обіймання, притискування, поглажування), промовляння фраз «я тебе дуже люблю», «тато тебе дуже любить», « він захищає Україну, щоб тобі краще жилося».

Водночас аналіз планів навчально-виховної роботи засвідчив недостатню роботу в ДНЗ різних областей України з патріотичного виховання дітей. Так, було проаналізовано 250 планів роботи вихователів за 2015-2016 навчальний рік старших груп ДНЗ (див. табл. 2).

Таблиця 2

Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в планах начально-виховної роботи вихователів ДНЗ (%)

Нац. виховання	Нац. свята	Патріотичне виховання	Бесіди про Україну	Бесіди про українську мову	Виготовлення подарунків для учасників АТО	Зустрічі з учасниками АТО
100	100	20	68	16	69	22

Як засвідчує таблиця, в усіх навчально-виховних планах йдеться про національне виховання дітей (виховувати в дітей національну гідність, любов до України, любов до Батьківщини, рідного краю, тощо, проведення національних народних свят (Великдень, Миколая, Різдво, Веснянки тощо). Безпосередньо завдання патріотичного виховання, виховання майбутніх патріотів України було виявлено лише у 20 % планів. Бесіди про Україну було заплановано в 67 % планів, зустрічі з учасниками АТО – 22 %, виготовлення подарунків для учасників АТО – 69 % планів; бесіди про українську мову було виявлено тільки в 16 % планах.

Отже, результати аналізу планів навчально-виховної роботи та бесіди з вихователями засвідчили, що вони надають перевагу національному вихованню дітей, ототожнюючи поняття «національне», «патріотичне виховання».

Вважаємо, що в умовах військового конфлікту в Україні виникає необхідність активізувати насамперед патріотичне виховання дітей з родин учасників АТО та ВПО, які перебувають у загальноосвітніх ДНЗ – усіх регіонів України.

Патріотичне виховання є більш ємним поняттям яке обіймає і національне виховання, і громадське виховання, самовідданість державі, високу духовність, знання її історичних коренів тощо.

Патріотизм (грец. Patriotes – земляк, співвітчизник) – суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів. Для сучасної людини патріотизм став одним із перших обов'язків і одним за найпочесніших почуттів – це є те, чим патріот віддячує державі за все, що вона робить для нього, а держава для сучасної людини є сукупністю громадянських інституцій, від яких людина отримує безпеку та умови для досягнення благополуччя [5, с. 633].

Витоки патріотичного виховання дітей знаходимо в педагогічній творчості В. О. Сухомлинського.

Феномен «патріотизм» В. Сухомлинський розглядає як узагальнене поняття, пов'язане з вихованістю людини, як «сферу духовного життя, яке проникає в усе, що любить і ненавидить людина, яка формується [8, с. 131].

Патріотизм, за словами В. Сухомлинського, це сплав почуття і думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а передусім серцем [10, с. 582].

Звертаючись до дітей і молоді учитель учителів наставляє їх: «...це твоє особисте почуття причетності до всенародного осяяння особливим світлом образу «Батьківщина»...це знання її історії, це саме життя із долею Батьківщини, це вічно жива сила, що «усотується» в кров, у серце, в кожну клітинку істоти, в кожну іскру думки і пристрастей як вічно живий рух народного духу, як народне безсмертя» [8, с. 147].

Зазначимо, що саме з образом Батьківщини в серці кожного громадянина, безмежною любов'ю до своєї Вітчизни пов'язує В. Сухомлинський почуття високого патріотизму. В одному із своїх творів учений стверджує, що «любов до Батьківщини і любов до людей – це два швидких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму» [9, с. 178].

Відповідно до цього лейтмотивом патріотичного виховання, на глибоке переконання педагога, повинно виступити «проекування» (термінологія В. Сухомлинського) майбутнього патріота, уявляти собі, яким би був наш вихованець під час тяжких випробувань для Батьківщини, незалежно від того, настане воно завтра чи через багато років [8, с.133].

Якби патріотичне виховання, за словами вченого, не передбачало цього, «воно було б бездіяльним» [8, с. 133].

Важливим джерелом патріотичного виховання молоді педагог називав «непорушну єдність і дружбу народів усіх національностей, які мешкають на території нашої Батьківщини, яку він радив педагогам виховувати засобами «подорожей стежинами нашої Батьківщини», починаючи з рідного села, міста і далі, крокуючи «по всій нашій Вітчизні».

Наріжним каменем і могутнім засобом патріотичного виховання дітей та любові до Батьківщини є «образ рідного слова». Найголовнішою ознакою державі є її рідна мова як невід'ємна частка Батьківщини, кожної людини, її Вітчизни.

Отже, патріотичне виховання дітей дошкільного віку з родин АТО і ВПО вимагає розробки критеріїв та показників патріотичної вихованості дітей різного дошкільного віку та інноваційних методик виховання сучасних патріотів України, що і є наступним завданням виховної роботи з дітьми із сімей учасників АТО і ВПО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш Алла Патріотичний вектор образу «Батьківщина в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» / Алла Богуш // Рідна школа. – 1–2 (січень – лютий), 2017. – С. 27–30.
2. Богуш А. М. Виховання любові до Батьківщини засобами рідного слова в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / А. М. Богуш // Матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: щоб у серці жила Батьківщина». – Луцьк. – 316 с. – С. 19–23.
3. Бочкар Н. П. Попередження та шляхи вирішення дитячих конфліктів у навчальному закладі в умовах військового конфлікту / Н. П. Бочкар, О. А. Зеленько : [мет. посібник] – «Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту. – К. : Агенство «Україна», 2015р. – С. 112–135.
4. Виходцева О. А. Особливості надання психологічної допомоги особам, які пережили втрату близької людини внаслідок бойових дій / О. А. Виходцева : [мет. посібник] – «Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту. – К. : Агенство «Україна», 2015р. – С. 85–92.
5. Енциклопедія освіти /ред. В. Г. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Ковальчук Л. Г. Зміст соціально-педагогічної роботи загальноосвітніх навчальних закладів в умовах військового конфлікту / Л. Г. Ковальчук : [мет. посібник] – «Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту. – К. : Агенство «Україна», 2015р. – С. 101–107.
7. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : [мет. посібник] / упор. Н. П. Бочкар, Н. В. Лунченко. – К. : Агенство «Україна», 2015р.
8. Сухомлинський В. О. Проблема виховання всебічно розвинутої особистості: Виховання любові до Батьківщини, патріотичної вірності, відданості Батьківщині / О. В. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5т. – [Т.1]. – К. : Радник, 1976.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину: Любов до соціалістичної Батьківщини, висока ідейність і громадянськість / О. В. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5т. – [Т.2]. – К., Радник, 1976.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю: Як добитися того, щоб юне серце не було байдужим до нашого життя, нашої боротьби / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – [Т.2]. – К. : «Рад.шк», 1976.

Алла Михайловна Богуш,
доктор педагогических наук, профессор,
академик Национальной академии педагогических наук Украины,
заведующая кафедрой теории и методики дошкольного образования,
Государственное учреждение «Южноукраинский национальный
педагогический Университет имени К. Д. Ушинского»,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

К ПРОБЛЕМЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ИЗ СЕМЕЙ АТО И ВНУТРЕННЕ ПЕРЕСЕЛЕННЫХ ЛИЦ

В статье представлена характеристика военного конфликта в Донбассом регионе Украины, вызванного Россией, что способствовало появлению категории детей из семей АТО (Антитеррористическая операция) и ВПЛ (Внутреннее переселение лиц).

Внутренне переселенными лицами считаются те, которые вынуждены были оставить свои дома (квартиры) постоянного места жительства, ради избежания негативных результатов вооруженного конфликта, проявления насилия, нарушения прав человека и т.п.

Подано результаты обследования воспитания и развития детей дошкольного возраста из семей АТО и ВПЛ, которые воспитываются в общеобразовательных дошкольных учреждениях в различных областях Украины. Обследование проводилось по разработанным опросникам. Среди вопросов были такие:

- а) а) каким образом психотравматические события пережил ребенок;
- б) б) какие специфические особенности развития, воспитания и проявления поведения свойственны детям из семей АТО и ВПЛ;
- в) в) какие общие особенности развития и проявления поведения свойственны детям из семей АТО и ВПЛ.

Среди отрицательных (тревожных) проявлений было отмечено: переселение, смерть близких и разлука с ними, взрывы, ночевки в бомбоубежищах и др.

Среди положительных личностных качеств на первом месте было отмечено: патриотизм, заботливость, ответственность и др. качества.

Анализ планов учебно-воспитательной работы воспитателей показал недостаточную работу с детьми по патриотическому воспитанию, в большинстве случаев наблюдалось отождествление понятий «национальное» и «патриотическое воспитание». В статье обосновано необходимость разработки концепции патриотического воспитания детей дошкольного возраста; определено понятие «патриотизм» в русле педагогического наследия В. Сухомлинского.

Ключевые слова: АТО, ВПЛ, дети дошкольного возраста, ДООУ, военный конфликт, переселенцы, негативные, тревожные проявления, страх, патриотизм, патриотическое воспитание, В. Сухомлинский.

Alla Mykhailivna Bogush,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Chairperson of the Faculty of Theory and Methods of Pre-school Education,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
26, Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine

REGARDING THE ISSUE OF PATRIOTIC EDUCATION OF THE CHILDREN FROM ATO-FAMILIES AND INTERNALLY RELOCATED PERSONS

The article presents a description of the military conflict in the Donbas region of Ukraine initiated by Russia, which has caused the emergence of a category of children from ATO- (Anti-Terrorist Operation) and IRP- (Internal Relocation of Persons) families.

Internally relocated persons are those who were forced to leave their houses (apartments) of their permanent residence in order to avoid negative results of the armed conflict, violence, violation of human rights, etc.

The outcomes of the survey of the upbringing and development of preschool children from the ATO- and IRP-families who are brought up in preschool institutions of general education situated in various regions of Ukraine are represented. The survey was conducted according to the elaborated questionnaires. There were some questions among them:

- a) How did a child survive the traumatic events?;
- b) What specific features of the development, upbringing and manifestation of behaviour are characteristic of the children from the ATO- and IRP-families?;
- c) What common features of the development and manifestation of behaviour are typical of the children from the ATO- and IRP-families?

Among the negative (alarming) manifestations there were noted these ones: resettlement, death of the nearest and dearest and separation from them, explosions, spending nights in bomb shelters, etc.

The first place among the positive personal qualities is occupied by these ones: patriotism, caring, responsibility and other qualities.

The analysis of the educators' plans for educational and upbringing work demonstrated insufficient work with children on patriotic upbringing, in most cases there was noted a kind of identification of the notions "national" and «patriotic upbringing»

The necessity of developing a concept of preschool children's patriotic upbringing was substantiated in the article; the concept "patriotism" within the line of V. Sukhomlinsky's pedagogical heritage was defined.

Key words: ATO, IRP, preschool children, PEI (pre-school educational institution), military conflict, settlers (migrants), negative, disturbing manifestations, fear, patriotism, patriotic education, V. Sukhomlinsky.

Подано до редакції: 1.05.2017 р.
